

УДК 37(430)(09)

Ольга Безпалько

ORCID org/0000-0003-2751-3298

доктор педагогічних наук, професор,
директор Інституту людини, ,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
пр-т П. Тичини, 17, м.Київ, Україна
o.bezpalko@kubg.edu.ua

«СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА» ПАУЛЯ НАТОРПА: НОВЕ ПРОЧИТАННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті розглянути окремі положення праці Пауля Наторпа «Соціальна педагогіка», зокрема представлена характеристика індивідуальних чеснот індивідуума (істина, моральна дієздатність, міра) та чеснот спільноти (правдивість, участь всіх в суспільному житті на основі рівності, справедливості). Окреслена роль сім'ї, школи, громади, релігії у формуванні цих чеснот. Визначено сутність соціального виховання автором як формування чеснот людини в різних соціальних організаціях виховання та його сучасне розуміння, яке ґрунтується на філософських та педагогічних засадах вченого. Зроблені акценти щодо реалізації ідей Пауля Наторпа в сучасних соціокультурних умовах європейських країн та України.

Ключові слова: індивідуум, спільнота, чесноти, соціальне виховання, соціальні організації виховання.

© Безпалько Ольга, 2017

Вступ. Інтеграція України в Європейський освітній простір зумовлює необхідність запровадження в освітній процес вітчизняних навчальних закладів найкращих європейських практик, а також спонукає до ґрунтовного вивчення й переосмислення доробку класиків зарубіжної науки, філософські, психологічні, педагогічні теорії яких складають парадигми європейської системи освіти. Одним із таких класиків є Пауль Герхард Наторп (1854-1924), німецький філософ і педагог, праці якого з соціальної філософії стали підґрунтям концептуальних положень зарубіжної педагогіки. Найбільш

відомою працею Пауля Наторпа є монографія «Соціальна педагогіка. Теорія виховання волі на основі спільності», у якій питання виховання і освіти розглядаються в широкому соціально-філософському контексті взаємозв'язку індивіда – спільноти – суспільства. Саме завдяки цій праці Пауля Наторпа вважають основоположником соціальної педагогіки, бо саме в ній він обґрунтував, що ««поняття соціальної педагогіки означає визнання того факту, що виховання індивіда у всіх відношеннях обумовлено соціальними причинами, точно так же, як з іншого боку надання людиноорієнтованої спрямованості суспільного життя залежить від відповідного цій спрямованості виховання осіб, які мають брати участь у цьому житті. Соціальні умови освіти і освітні умови соціального життя – ось тема цієї науки» (Наторп П., 1911, с.86). Безперечно, ця ідея німецького класика і наразі не втрачає своєї актуальності. Проте, на жаль, у більшості праць з проблем соціальної педагогіки (1;3;4;5), де характеризується «Соціальна педагогіка» Пауля Наторпа, акцент робиться саме на цих положеннях. Натомість залишається нерозкритою його теорія чеснот як підґрунтя сучасних європейських цінностей, погляди вченого на сутність соціального виховання.

Аналіз публікацій. У вітчизняній педагогічній науці обмаль праць, присвячених аналізу спадщини Пауля Наторпа. Відомий теоретик у галузі соціальної педагогіки А. Малько (А. Рижанова) у своїй статті «Пауль Наторп – засновник соціальної педагогіки» робить акцент на ідеях соціального виховання філософа, зокрема визначені ним соціальні організації (дім, школа, суспільне життя дорослих), проте не здійснює їх аналіз через призму сучасних підходів соціального виховання (Малько А., 2003).

Заслуговує уваги дисертаційне дослідження О. Титаренка, в якому він розглядає розвиток ідей освіти і виховання у науково-педагогічній спадщині Пауля Наторпа, та характеризує такі аспекти праці «Соціальна педагогіка» як: обґрунтування філософських основ педагогіки, її зв'язків з психологією, логікою, етикою; концепція соціальної педагогіки; роль сім'ї і школи у

вихованні особистості; зв'язок соціального виховання і релігії (Титаренко О.І., 2008, с.12). Аналіз публікацій є певним спонуканням для нового прочитання фундаментальної праці німецького філософа та інтерпретації його ідей в сучасному соціокультурному контексті.

Мета статті: розкрити теорію чеснот, ідеї соціального виховання Пауля Наторпа, викладені у праці «Соціальна педагогіка. Теорія виховання волі на основі спільності».

Виклад основного матеріалу. У другому розділі своєї праці «Головні поняття етики та соціальної філософії» Пауль Наторп розглядає питання моральності в індивідуальному і соціальному значенні, виокремлює систему індивідуальних чеснот і чеснот спільності, як основи суспільного життя. «... моральний порядок суспільного життя є вічною задачею, його чесноти – ідеї, які спрямовують нескінченний процес суспільного розвитку» (Наторп П., 1911, с.166). Автор наголошує, що «моральне за своїм змістом є суспільною, а не приватною справою, оскільки моральна свідомість є невід'ємною складовою суспільної свідомості» (Наторп П., 1911, с.22). При цьому він акцентує увагу на тому, що у спільності індивідуумів не має втрачатися право на індивідуальність. Тому кожному необхідно пізнавати моральне і віддавати свої сили служінню йому. Для цього в людини має бути сформована система основних чеснот (базових цінностей в сучасному розумінні). До системи індивідуальних чеснот Пауль Наторп зараховує:

- чесноту розуму – істину;
- чесноту волі – хоробрість або моральну дієздатність;
- чесноту сфери потягу – чистоту або міру.

Розкриваючи сутність першої чесноти філософ наголошує, на критичному осмисленні суспільного «шляхом самотійного розуміння визнати правильне правильним, неправильне неправильним, не дати збити себе з пантелику не лише власним емоціям і звичним думкам, емпіричним випадковостям, які загрожують робити наші судження лише в одному напрямку і закрити вільний шлях до ідеї, – не бентежачись звичаями,

традиційними нормами чи тиском авторитету більш сильних індивідуумів» (Наторп П., 1911, с.102). Таке трактування цінності істини і нині не втрачає своєї актуальності, оскільки одним із завдань сучасної освіти є формування компетентності критичного мислення, як необхідної умови життєдіяльності людини в інформаційному суспільстві.

Пауль Наторп також розкриває і суспільні аспекти цієї чесноти. Зокрема, він зазначає, що індивідууми мають турбуватися про суспільне благо, тому «...важливі судження відповідно суспільних умов мають бути висловлені. Саме вітчизні ми зобов'язані насамперед говорити істину; у нас в якості моральних людей немає вітчизни, якщо воно не переносить істини. І якщо істина неприємнатим більше необхідно, щоб вона була висловлена» (Наторп П., 1911, с.107). Ці погляди Пауля Наторпа суголосні з принципами європейської демократії.

Розглядаючи питання дієздатності моральності людини, філософ наголошує на необхідності вольових зусиль індивідуума здійснювати свою життєдіяльність, керуючись певними моральними цінностями та переконаннями. «Щоб бути моральним в широкому розумінні цього слова, безспірно, вимагається хоробрість, точно так же, як і навпаки, хоробрим в моральному сенсі ніхто не може бути інакше, як тільки будучи вірним істині» (Наторп П., 1911, с.115).

Одним із факторів активності людини є її потяги. Визнаючи це положення, Пауль Наторп значну увагу акцентує на мірі та моральному порядку у цій сфері. Він наголошує на необхідності визнання пріоритетності духовного над матеріальним, виховання дисциплінованості у сфері потягів, формуванні адекватних потреб, «чистих» взаємостосунків між статями. Чесноти чистоти та міри є досить актуальними в сучасному суспільстві, для якого притаманне масове споживання матеріальних благ і формування відповідної системи установок, домінування гедоністичних цінностей, лібералізація статевої моралі.

Характеризуючи індивідуальні чесноти, Пауль Наторп наголошує на взаємообумовленості індивідуального та соціального життя: «моральний лад в спільному житті має співвідноситися з моральним ладом індивідуального життя. Адже спільнота не живе інакше, як життями окремих людей, і навпаки, окрема особистість не живе людським життям інакше, як в людській спільноті і завдяки участі в ній. Ні основні форми активності, ні чесноти не можуть бути різними для спільноти і окремої особистості» (Наторп П., 1911, с.137). Гармонізація стосунків між індивідуумом і спільнотою на засадах моральних чеснот – це «завдання соціальної освітньої діяльності, соціальної педагогіки» (Наторп П., 1911, с.163).

Розвиваючи цю думку, Пауль Наторп стверджує, що поряд з індивідуальними чеснотами, мають бути чесноти спільноти, як базис забезпечення та розвитку перших. До таких чеснот автор зараховує:

- правдивість;
- участь всіх в суспільному житті на основі рівності;
- справедливість.

На думку автора саме правда – найперша умова людської спільності, яка не може довго існувати в певних формах при домінуванні неправди. «Але, щоб суспільне життя проникло сенсом правди, необхідна участь у ньому всіх на засадах рівності» (Наторп П., 1911, с.188). Особливо Пауль Наторп наголошує на рівному праві всіх на освіту, бо без цього «висунення моральних вимог до всіх в соціальному житті є внутрішньою неправдою» (Наторп П., 1911, с.188). Ця ідея німецького філософа стала основоположною в європейських теоріях інклюзії як процесу збільшення ступеня участі всіх громадян в житті суспільства, і насамперед тих, що мають труднощі у фізичному, розумовому і соціальному розвитку.

Як кардинальну чесноту соціального життя філософ визначає справедливість, оскільки вона завжди має бути присутньою і у вище означених індивідуальних чеснотах як поведінка особистості стосовно спільноти, і в якості соціальної чесноти як рівних прав і обов'язки для всіх

індивідів в суспільному житті. «Якщо справедливість у якості індивідуальної чесноти означає чесноти правди, хоробрості та міри не лише окремої людини заради самої себе, а й також стосовно інших членів спільноти, то справедливість у якості чесноти спільноти означає, означає, що остання має бути таким чином влаштована, щоб справедливість поширювалася на всіх її членів» (Наторп П., 1911, с.196). Саме ці чесноти, які є базовими цінностями європейського союзу, в сучасних соціокультурних реаліях України виборюють своє місце в законодавчому, політичному і освітньому суспільному просторі.

Провідним завданням суспільства Пауль Наторп визначає формування сукупності чеснот в різних соціальних організаціях виховання. «Виховання людини в суспільстві визначає сукупність трьох факторів: сім'я, школа і дещо третє, чому не вдається знайти чіткої назви; але це життя поза сім'єю та школою. Але треба враховувати, що життя в широкому розумінні не за всіх умов виховує людей і не завжди виховує правильно. Але в загальному житті має бути дещо визначене, що здійснює виховний вплив, подібно виховним впливам школи та сім'ї» (Наторп П., 1911, с.203). Таким третім фактором Пауль Наторп визначає вільне виховання в суспільному житті дорослих. Це стосується не лише дітей, а й самих дорослих. Він наголошував, що в суспільстві існують суперечності, причини яких криються не в соціально-економічних відносинах, а в свідомості самих людей. Тому він обстоював ідею побудови школи як трудового співтовариства учнів і вчителів, у якому індивідуальність дитини формувалася в атмосфері, позбавленій суперництва та конкуренції. Як вагомий фактор соціального виховання, Пауль Наторп визначав широку позашкільну освіту дорослих, набуту у процесі саморозвитку, наголошуючи, що освіченість людей є одним з шляхів пом'якшення суспільних протиріч. Ця ідея знайшла втілення в концепції освіти впродовж життя, яка є однією з базових в сучасній андрагогіці.

Як фактор соціального виховання Пауль Наторп розглядає і спільноту (в сучасному розумінні громаду), в якій постійно відбувається активне життя,

вдосконалюються умови людської взаємодії шляхом виконання та вдосконалення різних індивідуальних та суспільних чеснот (цінностей). Про цю складову соціального виховання автор говорить дещо побіжно, ґрунтовно не розкриваючи її ролі у формування чеснот особистості. Але ця ідея Натора, знайшла втілення в сучасній педагогічній теорії і практиці, в яких громада розглядається як основний соціалізуючий чинник особистості.

Багато уваги в своїй праці Пауль Наторп приділяє релігії як складовій соціального виховання в контексті формування моральних цінностей. Головними ідеї автора у цьому питанні окреслені такими висновками вченого, які є актуальними для сучасної України. «В нашому сучасному житті релігія стає значимим соціальним фактором, який довгий час зневажали та нехтували» (Наторп П., 1911, с.227). «Моральна віра релігії давала тисячам силу для втілення чеснот в суспільному житті. Така сила базується на емоційній основі релігії – силі вірити в реальність моральної задачі всупереч всьому» (Наторп П., 1911, с. 348). «Я не можу погодитись з тим, що релігії немає місця в соціальному вихованні. Виховний потенціал релігії полягає у формуванні загальнолюдських чеснот, як базових релігійних цінностей» (Наторп П., 1911, с. 348-349).

Окреслюючи провідні завдання сім'ї, школи, громади, релігії у соціальному вихованні, автор резюмує його важливе значення у формуванні соціальності особистості таким висновком: «Існує одна професія, в якій всі беруть участь; це професія соціального виховання, Подібно тому, як різні форми виховання спільноти мають за мету оновлення самої спільноти, так виховання в цілому у всіх сферах спільноти має сприяти тому, щоб вихованець в подальшому сам ставав вихователем спільноти. Цим замикається коло соціальної педагогіки, як постійного самооновлення особистості в соціумі. Тому для всякої суспільної роботи, всякого соціального ступеню має бути конкретний зміст, а відповідно в житті кожної людини має бути мета створення більш кращої спільноти» (Наторп П., 1911,

с. 274). Таким чином, Пауль Наторп визнав соціальне виховання як невід'ємну складову суспільного розвитку.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що ідеї Пауля Натора, оприлюднені в роботі «Соціальна педагогіка. Теорія виховання волі на основі спільності», розглянуті в контексті сучасних європейських та вітчизняних реалій, стають підґрунтям для розуміння наразі соціального виховання як забезпечення умов для освіти особистості, формування її соціальності в спеціально створюваних соціальних інститутах.

Теорія чеснот Пауля Наторпа може стати методологічним підґрунтям формування індивідуальних та суспільних цінностей, як складової її соціальності. Перспективними напрямками досліджень в сучасній соціально-педагогічній науці може бути формування цінностей особистості в нових соціокультурних реаліях в різних інститутах соціального виховання, особливостях взаємодії між ними у цьому процесі. Безперечно, висновки німецького філософа і педагога, зроблені більше століття тому, підтверджують актуальність соціальної педагогіки як галузі педагогічної науки в Україні на сучасному етапі суспільного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Малько А. Пауль Наторп – засновник соціальної педагогіки / А. Малько // Рідна школа : Щомісячний наук.- пед. журнал. – 2003. – № 9. – С. 73-75.
2. Наторп П. Социальная педагогика. Теория воспитания воли на основе общности / П. Наторп; пер. А. А. Громбаха. – Спб, 1911. – 360 с.
3. Ромм Т.А. История социальной педагогики : учеб. пособие / Т.А. Ромм. – Ростов н/Д : Феникс, 2010. – 340 с.
4. Титаренко О.І. Розвиток ідей освіти і виховання у науково-педагогічній спадщині Пауля Наторпа : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.05 – соціальна педагогіка / О.І. Титаренко. – Полтава, 2008. – 25 с.
5. Якса Н.В. Історія соціальної педагогіки: Методичний посібник. – Житомир: Вид.-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 156 с.
6. Edgar, S. (2008). Paul Natorp and the emergence of anti-psychologism in the nineteenth century. *Studies in history and philosophy of science*. Vol.39. Iss.1. pp. 54-65. DOI: 10.1016/j.shpsa.2007.11.004

«СОЦИАЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА» ПАУЛЯ НАТОРПА: НОВОЕ ПРОЧТЕНИЕ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

Безпалько Ольга, доктор педагогических наук, профессор, директор Института человека, Киевский университет имени Бориса Гринченко, пр-т П. Тычины, 17, г.Киев, Украина, o.bezpalko@kubg.edu.ua

В статье рассмотрены отдельные положения работы Пауля Наторпа «Социальная педагогика», в частности представлена характеристика индивидуальных добродетелей (истина, нравственная дееспособность, мера) и добродетелей общности (правдивость, участие всех в общественной жизни на основе равенства, справедливость). Определена роль семьи, школы, сообщества, религии в формирование этих добродетелей. Определена сущность социального воспитания автором как формирование добродетелей в разных социальных организациях воспитания и его современное трактование, которое базируется на философских и педагогических идеях ученого. Сделаны акценты относительно реализации идей Пауля Наторпа в современных социокультурных условиях европейских стран и Украины.

Ключевые слова: индивидуум, общность, добродетель, социальное воспитание, социальные организации воспитания.

«SOCIAL PEDAGOGY» BY PAUL NATORP: NEW INTERPRETATION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Olga Bezpalko, Doctor of pedagogy, Professor, Director of the Institute of Human, Borys Grinchenko Kyiv University, Ave P. Tychyna, 17, Kiev, Ukraine, o.bezpalko@kubg.edu.ua

The article examines some specific provisions of labor of "Social pedagogy" by Paul Natorp including of virtues of the individual (truth, morality, capacity, a measure) and community virtues (honesty, participation of all in society's life based on equality, justice). Also it is outlined the role of family, school, community, religion in the formation of these virtues. It has been presented the essence of social education as the formation of virtues of man in various social organizations, upbringing and his current understanding, based on philosophical and pedagogical principles of scientist. Author makes accent on the ideas of Paul Natorp in modern social and cultural conditions of European countries and Ukraine.

Keywords: an individual, community, virtues social education, social education organizations.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2017
Прийнято до друку 16.02.2017

REFERENCES (TRANSTATEDANDTRANSLITERATED):

1. Malko, A. Paul Natorp – the founder of social pedagogy / A. Malko // Native school: Monthly scientific-pedagogical journal. – 2003. – № 9. – pp. 73-75.(inUkrainian).
2. Natorp, P. Social pedagogy. Theory of upbringing of will, based on the community / P. Natorp; interp. by A.A. Hrombakh. – St.Pb., 1911. – 360p. (inRussian).
3. Romm, T.A. The history of social pedagogy: tutorial/ T.A. Romm/ - Rostov on the Don: Fenix, 2010. – 340p. (in Russian).
4. Tytarenko, O.I. The development of ideas of education and training in scientific and pedagogical heritage of Paul Natorp: AbstractofPh.D.ThesisinSpecialty : 13.00.05 – «social pedagogy» / O.I. Tytarenko. – Poltava, 2008. – 25p. (in Ukrainian).
5. Yaksa, N.V. The history of social pedagogy: Methodical manual. – Zhytomyr: Edition of Ivan Franko Zh.S.U., 2006. – 156p. (in Ukrainian).
6. Edgar, S. (2008). Paul Natorp and the emergence of anti-psychologism in the nineteenth century. Studies in history and philosophy of science. Vol.39. Iss.1. pp. 54-65. DOI: 10.1016/j.shpsa.2007.11.004